

МАҲАЛЛА ФУҚАРО ЙИҒИНИ ТИЗИМИДАГИ МУТАСАДДИЛАРНИНГ НОТЎЛИҚ ОИЛА БИЛАН ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ

Мусурманова Шахло Илҳомовна

Гулистон давлат педагогика институти. Сирдарё вилояти, Гулистон шаҳри, 4-мавзе.

Email: shaxlomusirmonova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396877>

Annotatsiya. Bugungi statistik ma'lumotlarga ko'ra, Respublikamizda notinch oilalarning ko'payishi natijasida ajralishlar soni ko'paygani ma'lum. Ya'ni, 24 565 oila 2022 yil yanvar-iyun oylarida ajrashgan va 25 422 oila 2023 yil yanvar-iyun oylarida ajrashgan. To'liq bo'lmagan oilalar ham oilani ajratish natijasida paydo bo'lishi tabiiy. To'liq bo'lmagan oilalar sonining ko'payishi va ularda ota-onasiz farzandlarning ulg'ayishi nafaqat O'zbekistonda, balki barcha rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda namoyon bo'layotgan katta ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy, ijtimoiy-psixologik va pedagogik muammodir.

Shu bilan birga, yolg'iz oila a'zolarining aksariyati o'z vazifalari va majburiyatlarini talab darajasida bajara olmasligi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Agar bu muammolar o'z o'rnida hal etilmasa, ular mamlakatni ma'naviy inqirozga olib borishi tabiiy.

Kalit so'zlar: mahalla, jamiyat, to'liq bo'lmagan oila, qadriyatlar, ota-ona, bola, oila, ajrashgan oila, tadbirkorlik, aqlli ayol, murakkab, funktsional, turmush o'rtog'i, nikoh.

THE INTERACTION OF THE OFFICIALS IN THE NEIGHBORHOOD CIVIL ASSEMBLY SYSTEM WITH THE NON-FAMILY IN THE UPBRINGING OF CHILDREN

Abstract. According to today's statistics, it is known that the number of divorces has increased as a result of the increase in troubled families in our Republic. That is, 24,565 families divorced in January-June 2022, and 25,422 families divorced in January-June 2023. It is natural that single-parent families also arise as a result of family separation. The increase in the number of single-parent families and the growing up of children in them without parents is a big socio-economic, spiritual, socio-psychological and pedagogical problem that is manifested not only in Uzbekistan, but also in all developed and developing countries.

At the same time, the fact that the majority of single family members cannot perform their duties and responsibilities at the required level has become one of the urgent problems. If these problems are not solved in their place, it is natural that they will lead the country to a moral crisis.

Keywords: mahalla, society, incomplete family, values, parents, child, family, divorced family, entrepreneurship, smart woman, complex, functional, spouse, marriage.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ СИСТЕМЫ СХОДА ГРАЖДАН МАХАЛЛИ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ С НЕПОЛНОЙ СЕМЬЕЙ

Аннотация. По сегодняшней статистике известно, что в результате увеличения неблагополучных семей в нашей республике увеличилось количество разводов. То есть в январе-июне 2022 года развелось 24 565 семей, а в январе-июне 2023 года — 25 422 семьи. Естественно, что неполные семьи возникают и в результате разделения семей. Увеличение числа неполных семей и взросление в них детей без родителей является большой социально-экономической, духовной, социально-психологической и

педагогической проблемой, которая проявляется не только в Узбекистане, но и во всех развитых и развивающихся странах.

В то же время одной из актуальных проблем стало то, что большинство одиноких членов семьи не могут выполнять свои обязанности и ответственность на должном уровне. Если эти проблемы не будут решены на месте, то, естественно, они приведут страну к моральному кризису.

Ключевые слова: маҳалла, общество, неполная семья, ценности, родители, ребенок, семья, разведенная семья, предпринимательство, умная женщина, комплекс, функционал, супруг-супруга, брак.

Мамлакатимизда жамиятнинг асосий бўғини ҳисобланган оила, оналик, оталик ва болаликни муҳофаза қилиш, нотўлиқ оилалар ҳамда ушбу оилалардаги муаммоси мавжуд фарзандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, оилавий қадриятлар воситасида ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги ўзаро оилавий тотувлик, ҳамжиҳатликни қарор топтириш, ёшларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши, таълим олиши, соғлиғини сақлаши, касбга тайёрлаш, бандлигини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш борасида муҳим ишлар амалга оширилмоқда.

Ушбу масалаларга оид ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 28-январдаги “**2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида**”ги ПФ-60-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2019 йил 2 апрелдаги “Аҳоли муаммолари билан ишлашда маҳалла институтининг мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5700-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон Фармони, янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг “Оила, болалар ва ёшлар”га бағишланган XIV бобининг 76-80-моддаларида тўлиқ ўз аксини топган.

Маҳалла бу – миллий ахлоқий ва тартиб-қоидаларга риоя қилиб, ота-боболари ва фарзандлари билан бирга яшаётган фуқароларнинг жамоасидир. Бугунда маҳалла ҳаёти билан боғлиқ кўплаб қадрият ва анъаналаримиз тикланиб, замон талаблари асосида бойитилмоқда. Маҳаллалар имконияти ва ваколатларининг тобора кенгайиб бораётгани фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ахиллик, ҳамжиҳатлик, осойишталик муҳитини асраб-авайлаш, оилаларни мустаҳкамлаш, ёшлар тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти ортаётганида муҳим аҳамият касб этмоқда. Жаҳонда глобаллашув жараёнлари кечаётган бугунги даврда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини самарали ташкил этиш давр талабига айланди.

Маҳалла тарбия ўчоғидир. Фарзанд оилада дунёга келиб биринчи бор отаонасини таниса, улғайган сайин маҳалладаги одамларни таний бошлайди ва юриштуруш, одоб-

ахлоқ, жамики ижобий фазилатларни, аввало, маҳалладан, аниқроғи, ота-оналари, кўни-кўшнилари, табаррук отахонлари, дуоғўй онахонларидан ўрганеди.

Шу нуқтаи назардан таҳлил этилганда, “Оила – маҳалла” тизимидаги ишларни такомиллаштириш, оила ва маҳаллага тааллуқли бой ва сермазмун миллий анъаналарни авайлаб-асраш, уларни умуминсоний қадриятлар билан уйғунлаштириш, оила ва никоҳнинг муқаддаслигини ёш авлод онгига чуқур сингдириш йўли билан оиланинг мустаҳкамлиги, барқарорлигини таъминлаш, оила аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлигига эришиш яхлит жамият барқарорлиги ва тинчлигининг муҳим омилларидандир.

Ижтимоий бошқаришнинг ўзига хос шакли бўлган маҳалла бир қанча маданий-маънавий тадбирларни амалга ошириш билан бирга, оилавий урф-одатлар, анъаналар, оила турмушидаги қувончли лаҳзалар ҳамда оилавий ҳаёт билан боғлиқ бўлган аҳамиятли воқеаларни тарғиб қилишнинг ишончли маркази сифатида ҳам намоён бўлмоқда. Маҳалла ҳар бир оила, ҳар бир шахс билан имконият даражада иш олиб бориш учун маънавий салоҳиятга ва ҳуқуқий имкониятга эга бўлган маскан ҳисобланади. Маҳаллада кишиларни одоб-ахлоққа ўргатиш, уларга урф-одатлар, турли қадриятларни сингдириш, илғор удумларни кенг ёйиш борасида ажойиб анъаналар қарор топган. Оила кичик ватан бўлса, маҳалла унинг мустаҳкам таянчи ҳисобланади. Оилалар фаровон, обод бўлса, маҳалла кўркига кўрк қўшади. Маҳаллалар обод бўлса, юртимиз ҳам шунчалик обод бўлади. Яъни бугунги куннинг маҳалласи, энг аввало, соғлом ижтимоий муҳит масканидир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Шу маънода маҳаллани демократия дарсхонаси, деб аташ ҳам мумкин. Маҳаллада кенг жамоатчилик ўртасида мафкуравий ишларни самарали йўлга қўйиш учун катта имкониятлар мавжуд, айниқса, миллий қадриятлар, меҳр-оқибат, эл-юрт шаъни учун кураш каби фазилатларни камол топтиришда маҳалланинг ўрни бекиёс.

Анъаналар ва миллий қадриятларимизни (миллий оилавий урф-одатлар, расм-русумлар, анъаналар, қадриятлар) тўла-тўқис тиклаш, ҳар бир оилани маънавий ва моддий мустаҳкамлаш, одамларнинг ҳаётини мақсадли, сермазмун ва бахтли қилишда оила ва маҳалла ўзаро боғлиқлиги, ҳамкорлиги катта аҳамият касб этади.

Яқин тарихимизда маҳалла фақат норасмий, яъни кексалар тилидан эшитилган холос. Унга миллий қадрият сифатида қаралмаган, у эътиборсиз қолган, кўп ҳолларда расмий жиҳатлардан ҳеч бир ёрдамсиз, мададсиз фаолият кўрсатган.

Маҳалла ижтимоий келиб чиқиши, миллати, ёши, миждози турли хил бўлган одамлардан иборат. Мана шу оилаларнинг бошларини бириктириш маҳаллада амалга ошади. Оила ва маҳаллада соғлом муҳит мавжуд бўлгандагина уларда ҳар томонлама соғлом, баркамол инсон шаклланади.

Таълим–тарбия соҳасидаги энг муҳим тамойил–умуминсоний ва миллий - маданий қадриятлар устуворлигидир. Бу ёш авлодни бой тарихий, миллий –маданий мерос, минглаб йиллар давомида шаклланган халқ педагогикаси анъаналари асосида тарбиялаш имконини беради. Бугунги кунда маҳалла маънавиятини шакллантириш давлатимиз ва ҳукуматимиз олиб бораётган фаолиятнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Маҳалла маънавиятининг асосий мезонларидан бири соғлом эътиқоддир. Зеро, “Маҳалла

– аввало соғлом ижтимоий муҳит масканидир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради”¹... Маҳаллаларда соғлом эътиқодни шакллантириш борасида тарғибот-ташвиқот, тарбиявий ишлар олиб борилмоқда.

Маҳаллалар томонидан оилаларда маънавий тарбия жараёнини такомиллаштириш борасида баъзи йўналишлар бўйича муаммолар мавжудлигининг ижтимоий - педагогик сабабларини куйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Вилоят, туман, қишлоқ, маҳаллалари ўз фаолият йўналишлари бўйича тўлиқсиз оилалар билан илмий асосланган дастур ва режалар асосида иш олиб борилмоқда деб бўлмайди.

2. Маҳалла фуқаролар йиғинларидаги мутасадди ташкилотлар (маҳалла фуқаролар йиғини раиси, профилактика (катта) инспектори, ҳоким ёрдамчиси, хотин-қизлар фаоли, ёшлар етакчиси, шунингдек “Оқида аёллар” ҳаракати ва бошқа мутасадди жамоатчилик) томонидан тўлиқсиз оилаларда болаларни маънавий тарбиялашга оид Президент фармонлари, амалдаги қонунлар, Вазирлар Маҳкамаси қарорларининг тўлиқ бажарилишини таъминлаш масаласига ижтимоий–педагогик ёндашмаслик ҳолатлари мавжуд.

3. Жойлардаги баъзи маҳалла кўмита раислари, хотин-қизлар кўмиталари раисларининг ўз хизмат вазифаларини мукамал билмасликлари, ҳуқуқлари доирасидан ташқари юмушлар билан банд бўлиб қолганлиги кузатилмоқда.

Мазкур камчиликларни бартараф этиш учун маҳалла фуқаро йиғинлари мутасаддилари куйидаги ижтимоий–педагогик масалалар бўйича кечиктириб бўлмайдиган аниқ чора-тадбирларни амалга оширишлари тақозо этилади:

- тўлиқ ва тўлиқсиз оилаларни аниқлаш, уларнинг ота-оналари билан суҳбатлашиш;
- тўлиқсиз оила фарзандларининг қобил ёки ноқобил эканлигини аниқлаш;
- тўлиқсиз оила қизлари ва ўғил болаларини ўзи хоҳлаган касбга йўналтириш;
- тўлиқсиз оила қизларини ўқишга қизиқиши бўлса ОТМларга кириш имтиҳонларига

МФЙ худудидаги мактабларда тайёрлаш.

Қизлар тарбиясида оила, маҳалла, мактаб ҳамкорликда курашиши ўта муҳимдир. Ёшлар ижтимоий – педагогик фикрдан, яъни қарғишдан қўрққан, отанинг оқ қилишидан, маҳаллада сазойи бўлишдан чўчиган.

Қизлар тарбияси тарбия жараёнидаги энг қийин объектдир. Чунки қизлар ўғил болаларга нисбатан тез улғаяди ва эрта уйғонади. Шу сабабли уларни қаттиққўллик, тарбияламоқ даркор. Қизлар доим назоратда эканликларини сезиб турмоқлари керак;

- тўлиқсиз оиланинг турли ёшдаги фарзандларини яқка тадбиркорликка йўналтириш ва қонун доирасида уларга моддий ёрдам бериш;

- тўлиқсиз оила турли ёшдаги фарзандлари ўртасида бекорчиликни бартараф этиш ҳолатлари бўйича мутасадди давлат ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликни кучайтириш;

¹ Каримов И.А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.; Т. , Ўзбекистон., 43-б.

- оилаларнинг маънавий мустаҳкамлигини таъминлаш юзасидан минтақавий тарғибот-ташвиқот дастурларини ишлаб чиқиш;
- тўлиқсиз оила турли ёшдаги фарзандлари маданиятини шакллантиришда жойлардаги оммавий ахборот воситалари имкониятларидан кенг фойдаланиш;
- тўлиқсиз оила турли ёшдаги фарзандлари ўртасида соғлом эътиқод тарбияси самарали шакл ва методларини амалиётга кенг жорий этиш, бу борада жамоатчилик кучидан фойдаланиш;
- жойлардаги ички ишлар тизими билан ҳамкорликда тўлиқсиз оиланинг турли ёшдаги фарзандлари ўртасида жиноят содир этишнинг олдини олиш ва уни кескин камайтириш юзасидан чора-тадбирлар белгилаш ва уни амалга ошириш;
- боқувчисини йўқотган тўлиқсиз оилани ижтимоий муҳофаза қилиш, меҳнат билан бандлигини таъминлаш, касбга қайта тайёрлаш ишларини такомиллаштириш чораларини кўриш.

Болаларга тарбия таъсирининг бир хил бўлиши учун маҳалла фуқаро йиғини билан оила ўртасида жуда маҳкам алоқа бўлиши керак. Тарбия масаласида бирлик бўлмаслиги болаларга ёмон таъсир қилади, улар олдида таълим муассасаларининг ҳам, ота-онанинг ҳам обрўси кетади. Шунинг учун тарбияга доир энг муҳим масалаларни таълим муассасалари билан ота-она бирликда муҳокама қилишлари, хулоса, таклиф ва тавсияларни яратишлари керак.

МФЙ масъул ходимлари тўлиқсиз оилани ўрганиш, у билан ҳамкорликдан мақсади фақат ота-она, болалар ва уларнинг ўзаро муносабатлари ҳақида маълумот йиғиш билан чекланиб қолмаслиги керак.

Тўлиқсиз оилалар маънавий муҳитини салбий томонга ўзгартирувчи омилларнинг ранг-баранглиги ўзига хос зиддиятлар туфайли пайдо бўлади.

Юқорида тўлиқсиз оилаларда учрайдиган низоли оила, нотўғри тарбияловчи оила, ахлоққа зид яшовчи оила, жамиятга зид оила тўғрисида махсус тўхталган эдик. Мазкур табақалаштиришдан мақсад уларда кўп учрайдиган хусусиятлар, ўзига хосликларни кўрсатиш эди. Чунки МФЙ масъул ходими мазкур табақалаштиришдан фойдаланган ҳолда ҳамкорликка киришсалар, тўлиқсиз оиланинг турли ёшдаги фарзандлари маънавий тарбиясидаги муаммоларнинг ечими тезлашади, самарадорлиги ошади, ўсмирлар орасидаги тартиббузарлик, қонунбузарликларнинг тўлиқсиз оилаларга боғлиқ маънавий сабаблари тезроқ тугатилади.

Тўлиқсиз оилаларнинг маҳалла билан ҳамкорлигининг ўзига хос муаммолари ҳам бор. Ота-онанинг оила турмуши, ташвишлари учун яқка жавобгарлиги, “вақт танқислиги” уларнинг маҳалла билан алоқалари, ҳамкорлигига салбий таъсир кўрсатади. Бунинг устига оилада ота-она ва ўсмир орасида муносабатларнинг таранглашуви ҳам ота-онанинг маҳалла билан ижодий ҳамкорлигига халақит беради. Ота-оналарнинг турли-туман йиғилиш, маъруза, учрашувларга келишдан бош тортишлари, ўзи ҳақида маҳаллага маълумот беришдан қочишлари ана шу таранглашган муносабатларга ҳам боғлиқ.

Албатта, бунда юқорида қайд этилгани каби, оиладаги болалар тарбиясига оид масалалар муҳокама қилинади. Оиланинг ички масалалари дахлсиздир. Чунки оилани

маҳалла билан боғловчи ягона, энг асосий бўғин бу – бола ва таълим ва тарбияга алоқадор масалалардир.

Маҳалла ва оила тарбиявий ҳамкорлигининг тажрибасини ўрганиш жараёнида маҳалла ходими тўлиқсиз оилалар билан ҳамкорлик ўрнатишда қатор муаммолар борлигини кўрсатди. Бу “маҳалла – тўлиқсиз оила” алоқаларида энг кўп қўлланилаётган усуллар:

1) Ота-онани зудлик билан маҳаллага чақириш;

2) Хонадонга бориш;

3) Маҳаллалардаги ёши улуғ отахон ва онахонлар, илм аҳли, психолог, педагог, ҳуқуқшунос, тиббиёт ходими, ички ишлар бўйича ВЕН ходимлари иштирокида ота-она ва бола билан алоҳида-алоҳида суҳбатлашиш.

Хуллас, маҳалла юқоридаги тоифадаги оилалар билан мулоқотда ишонтириш, маслаҳат бериш, йўл-йўриқ кўрсатиш каби услубларни қўллаган ҳолда ота-онани тарбия услубларига ўргата боради. Бу услублар фойда бермаган тақдирда жамоатчиликнинг фикрини, муносабатини ҳосил қилиш услубидан фойдаланади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2019 йил 2 апрелдаги “Аҳоли муаммолари билан ишлашда маҳалла институтининг мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5700-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон Фармони.
4. Каримов И.А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.; Т. , Ўзбекистон., 43-б.
5. Мусурманова А. Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual culture of adolescents of social and legal risk groups. “Проблемы педагогики” научно методический журнал. № 1(33) февраль Москва-2018 г. 5-7 Р.
6. Мусурманова О., Шаамирова Ю.К., Салаева М.С. Маҳаллаларда тўлиқсиз оилалардаги муаммоси мавжуд фарзандлар билан ишлаш механизмлари Услубий қўлланма. Тошкент. 2023.-93 бет.
7. Мусурманова А. Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 Р.
8. Мусурманова Ш. Issues in the development of socio-intellectual competence of adult student-youth in incomplete families in higher educational institutions. European Scholar

Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 4 No.11, November 2023

9. ISSN: 2660-5562 29-31 P.